

2. Савченко, В., Маклюк О. Кібербезпека як фактор ефективності функціонування закладів вищої освіти. *Економіка та суспільство*. 2025. (60). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-24>

3. Швардак М.В. Кібербезпека у цифровому освітньому середовищі. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy*. 2025. Випуск 1(12). С. 26-33. DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2025-12>

4. Яценко О., Яценко О. Особливості організації захисту інформації в цифровому освітньому середовищі закладу освіти. *Grail of Science*. 2022. (16), С. 206–210. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.06.2022.037>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-651-8-15>

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА АКАДЕМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Волошанівська Тетяна Володимирівна

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін,
Інститут права та безпеки Одеського державного
університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України істотно змінила умови функціонування національної системи науки та вищої освіти. Воєнні ризики впливають не лише на матеріальну інфраструктуру закладів вищої освіти і наукових установ, а й на відтворення наукових шкіл, сталість дослідницьких колективів, академічну мобільність, міжнародну кооперацію, можливості проведення експериментальних досліджень та професійні траєкторії молодих учених. За таких обставин збереження наукового потенціалу держави набуває значення самостійного напрямку забезпечення національної стійкості, оскільки здатність суспільства продукувати нові знання, технології та експертні рішення безпосередньо визначає його спроможність протидіяти воєнним загрозам і здійснювати повоєнне відновлення.

Масштаб проблеми підтверджується емпіричними даними. За дослідженням UNESCO 2025 року, понад 40 закладів вищої освіти або

наукових установ з 2014 року були змушені повністю переміститися; 29,4 % науково-дослідних установ зазнали певної форми фізичного пошкодження. Від 10 до 20 % українських дослідників були змушені залишити місце проживання і роботи, перемістившись в інші регіони України або за кордон, а 54,3 % науковців повідомили про неможливість здійснювати дослідження на довоєнному рівні [1]. У червні 2026 року UNESCO також повідомляло про пошкодження або руйнування 1443 будівель, що належать 177 науковим установам, та втрату щонайменше 30 % дослідницької інфраструктури з 2022 року [2]. Отже, йдеться про комплексний ризик довготривалої деградації наукової екосистеми, наслідки якого можуть проявлятися значно довше, ніж безпосередні матеріальні втрати.

У юридичному розумінні науковий потенціал доцільно розглядати не лише як сукупність наукових кадрів, установ та матеріально-технічних ресурсів. Його зміст охоплює систему правових, організаційних, кадрових, інформаційних, фінансових та інфраструктурних передумов, які забезпечують безперервне продукування, збереження, передачу й практичне використання наукового знання. Відповідно, академічна стійкість характеризує здатність закладів вищої освіти та наукових установ зберігати функціональність під впливом надзвичайних загроз, адаптувати дослідницькі процеси до нових умов, підтримувати кадрові й міжнародні зв'язки та відновлювати повноцінну діяльність після припинення або зменшення кризового впливу.

Правовою основою такого механізму є конституційні гарантії свободи наукової і технічної творчості, захисту інтелектуальної власності та сприяння держави розвитку науки. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку наукової сфери, а Закон України «Про вищу освіту» закріплює поєднання освітньої, наукової та інноваційної діяльності університетів [3; 4; 5]. Проте воєнний стан виявив необхідність розвитку спеціального комплексу правових інструментів, орієнтованих саме на безперервність дослідницької діяльності та захист наукового капіталу в умовах тривалих загроз.

Першим елементом такого механізму має бути нормативне закріплення інституційного планування безперервності наукової діяльності. Для наукових установ і дослідницьких університетів доцільно передбачити обов'язкові плани академічної та дослідницької стійкості, які визначатимуть порядок збереження критичних даних, резервного копіювання результатів досліджень, евакуації або консервації унікального обладнання, переведення окремих процесів у дистанційний режим, взаємного використання лабораторної бази та відновлення роботи після кризового інциденту. Такий документ не

повинен бути формальним планом цивільного захисту: його предметом має виступати саме безперервність наукової функції установи.

Другим напрямом є правове забезпечення кадрової стійкості. Вимушена мобільність науковців може мати позитивний ефект у формі міжнародної інтеграції, однак за відсутності механізмів реінтеграції перетворюється на довгостроковий відтік людського капіталу. UNESCO у Плані дій щодо науки в Україні акцентує на необхідності підтримки молодих учених, відновлення дослідницької інфраструктури, розвитку міжнародної співпраці та глибшої інтеграції України до європейського і глобального дослідницького простору [6]. Відтак державна політика має поєднувати грантову підтримку дослідників, можливість дистанційної участі у проєктах українських установ, програми повернення та професійної реінтеграції, а також стимули для формування спільних лабораторій і дослідницьких груп з іноземними партнерами.

Особливої уваги потребує молоде покоління дослідників. Воєнний період створює ризик розриву механізму академічного відтворення: скорочення можливостей для експериментальної роботи, нестабільність фінансування, міграція наукових керівників і невизначеність професійної перспективи знижують привабливість наукової кар'єри. Тому підтримка аспірантів, докторантів і молодих учених має розглядатися не як соціальна пільга, а як інвестиція у відновлення держави. Доцільними є довгострокові конкурсні програми, гранти на повернення, фінансування постдокторських позицій, підтримка участі в міжнародних дослідницьких консорціумах та створення правових умов для суміщення роботи в українській і закордонній науковій інституції без втрати зв'язку з національною системою.

Третій напрям пов'язаний із захистом дослідницької інфраструктури та наукових даних. В умовах війни лабораторії, сервери, архіви, колекції, біобанки, дослідницькі установки й унікальні масиви даних можуть бути втрачені внаслідок фізичного руйнування, окупації або кібератак. Наукова інформація у низці галузей одночасно має економічну, технологічну та безпекову цінність. Тому правовий режим її захисту повинен диференціювати відкриті наукові дані, персональні дані, об'єкти інтелектуальної власності, інформацію з обмеженим доступом та результати досліджень подвійного використання. Особливо актуальним є запровадження стандартів резервування критичних дослідницьких даних у географічно розподілених захищених середовищах.

Четвертим елементом є кіберстійкість академічного середовища. Цифровізація науки забезпечує віддалений доступ до ресурсів і міжнародну співпрацю, але водночас збільшує площину потенційної атаки. У 2026 році МОН окремо визначило інформаційну безпеку і кіберстійкість серед ключових управлінських орієнтирів для закладів

вищої освіти поряд із трансфером технологій та підвищенням якості наукової діяльності [7]. На наш погляд, університетська кібербезпека повинна розглядатися як частина правового механізму охорони наукового потенціалу, а не виключно як технічна функція ІТ-підрозділів.

П'ятим напрямом виступає удосконалення системи оцінювання наукової діяльності з урахуванням воєнних обставин. Традиційні показники публікаційної активності, цитування, обсягів залученого фінансування або кількості підготовлених кадрів не завжди адекватно відображають ефективність установ, які були переміщені, втратили лабораторії або працюють у регіонах з високими безпековими ризиками. Водночас повна відмова від оцінювання створювала б ризики неефективного використання ресурсів. Перспективним є диференційований підхід, за якого оцінюється не тільки абсолютний результат, але й здатність установи зберігати дослідницькі колективи, міжнародні зв'язки, унікальну інфраструктуру та виконувати завдання, критичні для національної безпеки. Показовим у цьому контексті є започаткована у 2026 році державна атестація за окремим науковим напрямом «Безпековий» [8].

Шостим напрямом має стати посилення взаємозв'язку науки, безпеки та економічного відновлення. Наукові дослідження у сфері оборонних технологій, медицини, реабілітації, енергетики, кібербезпеки, зв'язку, матеріалознавства, аграрних технологій та відновлення довкілля мають безпосередній вплив на здатність держави реагувати на наслідки війни. UNESCO справедливо застерігає, що деградація наукової системи обмежує спроможність України відповідати на воєнно зумовлені загрози і підтримувати відновлення [9]. Водночас пріоритизація безпеково значущих досліджень не повинна означати звуження академічної свободи або необґрунтоване витіснення фундаментальної науки, оскільки саме фундаментальні дослідження формують довгострокову технологічну спроможність держави.

Сьомим елементом є міжнародно-правова та інституційна інтеграція. Участь українських дослідників у програмах ЄС, міжнародних консорціумах і спільних інфраструктурах має розглядатися не лише як джерело додаткового фінансування, а як механізм збереження наукових шкіл та наближення національної системи до Європейського дослідницького простору. Створена у 2025 році Міжнародна коаліція з питань науки, досліджень та інновацій для України і План дій UNESCO формують основу для переходу від фрагментарної допомоги до координованого відновлення наукової екосистеми [6; 10]. Важливо, щоб міжнародні програми не сприяли остаточному переміщенню дослідницького потенціалу за кордон, а передбачали інструменти інституційного партнерства та повернення компетенцій в Україну.

Узагальнення викладеного дозволяє запропонувати нормативну модель академічної стійкості, що має ґрунтуватися на п'яти

взаємопов'язаних компонентах: кадровому, інфраструктурному, цифровому, фінансовому та інституційному. Для кожного з них доцільно визначити мінімальні стандарти стійкості, індикатори оцінювання та механізми державної підтримки. На рівні закладів вищої освіти і наукових установ така модель повинна реалізовуватися через плани безперервності наукової діяльності; на державному рівні – через цільове фінансування, спеціальні програми підтримки дослідників, систему резервування критичної інфраструктури та інтеграцію наукової політики з політикою національної безпеки і повоєнного відновлення.

Отже, збереження наукового потенціалу України в умовах воєнного стану є комплексним правовим та управлінським завданням, вирішення якого не може обмежуватися компенсацією матеріальних збитків. Академічна стійкість передбачає збереження людей, знань, дослідницьких мереж, інфраструктури та інституційної пам'яті. Її забезпечення потребує переходу від реактивного антикризового управління до превентивної моделі, заснованої на плануванні безперервності, диференційованій підтримці установ, захисті наукових даних, кіберстійкості, міжнародній кооперації та створенні реальних умов для повернення і професійної реалізації українських учених. Саме така модель здатна перетворити науку з об'єкта воєнних втрат на один із ключових ресурсів національної стійкості, технологічної незалежності та післявоєнної модернізації України.

Література

1. Lutsenko A., Lyman I., Nikolaiev Y., Riy G. Resilient Minds: The Unseen Struggles of Scientists in Wartime Ukraine. UNESCO. 2025. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/resilient-minds-unseen-struggles-scientists-wartime-ukraine> (дата звернення: 25.08.2026).
2. UNESCO. UNESCO announces over €2.5 million additional support to Ukraine's scientific and cultural sector. 26.06.2026. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-announces-over-eur25-million-additional-support-ukraines-scientific-and-cultural-sector> (дата звернення: 25.08.2026).
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.08.2026).
4. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 25.08.2026).
5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 25.08.2026).
6. UNESCO. Building a Robust Science Ecosystem in Ukraine: Action Plan to Support Science in Ukraine. 2025. URL:

<https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2025/07/UNESCO%20Action%20Plan%20for%20Science%20in%20Ukraine.pdf> (дата звернення: 25.08.2026).

7. Міністерство освіти і науки України. Трансфер технологій і кіберстійкість: підсумки засідання Ради проректорів з наукової роботи при МОН України. 23.02.2026. URL: <https://mon.gov.ua/news/transfer-tekhnohii-i-kiberstiikist-pidsumky-zasidannia-rady-prorektoriv-z-naukovoi-roboty-pry-mon-ukrainy> (дата звернення: 25.08.2026).

8. Міністерство освіти і науки України. Державна атестація наукових установ та закладів вищої освіти за науковим напрямом «Безпековий». 2026. URL: <https://mon.gov.ua/nauka/nauka-2/derzhavna-atestatsiia-naukovykh-ustanov-ta-zakladiv-vyshchoi-osvity> (дата звернення: 25.08.2026).

9. UNESCO. Building a Robust Science Ecosystem in Ukraine. Scientific collapse: a critical threat to Ukraine in coping with war-induced threats and ability to support recovery and reconstruction. 2025. URL: <https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2025/07/UNESCO%20Action%20Plan%20for%20Science%20in%20Ukraine.pdf> (дата звернення: 25.08.2026).

10. UNESCO. Ukraine: International Coalition for Science, Research and Innovation launched. 2025. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-international-coalition-science-research-and-innovation-launched> (дата звернення: 25.08.2026).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-651-8-16>

ЩОДО ОБ'ЄКТИВНИХ ПРОБЛЕМ ПРИ НАПИСАННІ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

Головач Андрій Володимирович
*доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
академік Національної академії вищої освіти України
м. Київ, Україна*

При здійсненні наукової діяльності необхідно виділяти об'єктивні проблеми, з якими стикаються самі науковці при написанні фахових наукових статей. Однією з найбільших проблем є дефіцит часу. Науково-педагогічний працівник одночасно здійснює викладацьку, методичну, організаційну та наукову діяльність, бере участь у роботі кафедри,